МАФУСАЇЛ*

(Єврейська конячина)

1

Мафусаїл — таке ім'я дали йому в Касрилівці за те, що був він старий-престарий, не мав жодного зуба в роті, крім двох-трьох пеньків, якими він на превелику силу жував — було б тільки що жувати. Високий, худорлявий, з обліз-лою шкурою, покаліченою спиною, попсованими очима — на одному більмо, а друге почервоніле,— з кривими ногами, гострими ребрами, запалими боками, нижня губа трохи одвисла, наче він ось-ось заплаче, хвіст вискубаний — оце його портрет. І робив він на старості літ у Касрилівці у водовоза Касрила, возив воду.

Взагалі був Мафусаїл спокійний, працьовитий, але вже, бідолаха, підтоптався. Натюпавшись за цілий день у касри-лівському глинистому багні і забезпечивши все місто на цілу добу водою, він відчував себе щасливим, коли його випрягали з бочки, підкидали соломи і давали на закуску помийницю, яку Касрилиха підносила йому з таким виглядом, як підносять, приміром, дуже поважному гостеві полумисок з рибою чи тарілку з варениками. Цієї помийниці Мафусаїл ждав завжди нетерпляче, бо там щоразу знаходив вимочену скоринку хліба, трохи каші та інші наїдки, до яких не треба зубів. Цілий день Касрилиха збирала для Мафусаїла й кидала в помийницю, що тільки потрапляло їстівного під руку, хай бідна конячина має що їсти. А Мафусаїл, попоївши, повертався головою до бочки і, пробачте, задом до Касрилихи, ніби кажучи: "Спасибі вам за хліб та сіль..." При цьому Мафусаїл опускав голову ще нижче, примружував видюче око і поринав у глибокі кінські думки.

Не думайте, однак, що завжди, відколи Мафусаїл кінь, він був такий, як його оце тут змальовано. Колись, замолоду, як був іще лошам і бігав за матір'ю й підводою, віп подавав надії, що стане добрим коником.

Знавці пророкували, що з нього виросте чудовий кінь. "Ось побачите,— казали вони,— його колись запряжуть у карету разом з найкращими кіньми!.."

Коли лоша виросло і стало конем, його загнуздали й повели на ярмарок, поставили серед безлічі інших коней, ганяли його разів з п'ятдесят по майдану, дивилися щохвилини йому в зуби, піднімали ноги, оглядали копита — і передавали від одного до одного.

З того часу почалося для нього довге, тяжке життя, мандри по різних місцях, зміна хазяїв, тягання великих підвід з вагою на кількадесят пудів, тюпання аж по черево в багні... А скільки дали батогів, скільки били дрючками по голові, по спині, ногах і животу...

3

Довгий час ходив Мафусаїл у голоблях поштової підводи, з дзвіночком, що безугавно деренчав у вухах. Глінь-ілінь-глон! Глінь-глінь-глон! Мафусаїл бігав оскаженіло туди й назад, усе тим самим трактом. Потім він перейшов до господаря, який робив на ньому всі найтяжчі роботи: орав і сіяв, перевозив важенні підводи з борошном, бочки з водою, підводи з гноєм і сміттям і виконував інші подібні до цього грубі роботи, до яких Мафусаїл зовсім не був звичний. Звідти він потрапив до рук цигана, і циган робив з ним такі фіглі, вдавався до таких засобів, щоб він краще бігав, що Мафусаїл ніколи їх не забуде повік життя свого... Від цигана він перейшов у табун, де було ще багато коней, а незабаром опинився в Мазепівці у балагули з важкою кованою залізом підводою, з безліччю дзвоників і чудною надбудовою, яка зветься будою. Тут, у балагули з бу-дою, його батожили і били пужалном без кінця й краю, неначе коняча шкура — тільки з сириці, а не з м'яса й крові, неначе кінські боки із заліза, а не з кісток. Ой-ой, скільки разів траплялося, що Мафусаїл ледве-ледве переставляв ноги, почував, що його немов обценьками тягнуть за литки, а в животі важкий тягар, неначе клубок якийсь, а він, отой песький балагула, тільки й знав, що "н-но-о" та "в-йо!"

і знову батогом по спині, і знов пужалном під ребра. Може, ви знаєте за віщо?

Щастя, що у балагули був заведений один такий день на тиждень, коли стоїш на місці, стоїш собі і жуєш, і нічого не робиш. Мафусаїл не раз, було, замислювався, його кінський мозок не міг второпати: яка рація у цьому відпочинку, що цілий день не рушаєш з місця? І чому не завести таке на кожен день? Міркуючи так, він нашорошував вуха, мружив одне око і дивився на своїх двох товаришів, які разом з ним були впряжені в підводу.

4

Від балагули з його підводою він перейшов на круподерню, працювати там до сьомого поту, кружляв цілий день навколо колеса, задихався від куряви й полови, що залізала в очі, в рот, у ніс, і чманів від безперервного "трах-тара-рах". "Що буде з цього кружляння? — не раз, бувало, замислювався він і хотів зупинитися на мить.— Хто це вигадав таке: кружляти на одному місці?.." Проте йому не давали довго замислюватись; ззаду стояв один з батогом у руці і безперестанку підганяв його: "вйо, вйо!" "Дикуне! — думав Мафусаїл, зиркаючи боком на того, що з батогом.— Хотів би я побачити, як тебе запрягають отут у колесо і підстьобують, щоб ти кружляв не знати чого!.."

Цілком зрозуміло, що від такого кружляння та від постійного пороху він, нещасний, став калікою: на одному оці з'явилося більмо, друге чогось почервоніло, та й на обидві ноги почав кульгати. З такими значними ґанджами він уже нічого не був вартий. Мафусаїла вивели знову на ярмарок, може, пощастить його кому-небудь продати. Його зачесали досить гарно, причепурили, навіть хвоста підв'язали і копита змазали жиром. Але нічого не помогло. Людей не обдуриш. Хоч як його мучили, щоб бадьорився, тримав голову гордовитіше,— він робив своє: схилив голову з великою покорою, розчепірив ноги, опустив нижню губу трохи набік, а з ока ронив сльози... Ні, на нього вже не знайшлося охочих! Дехто підходив до нього, але навіть у зуби не заглядав, тільки, махнувши

безнадійно рукою, спльовував і відходив. Правда, знайшовся один охочий, але

не на нього, а на його шкуру. Не порозумілися тільки щодо ціни. Торговець шкурами підрахував, що це йому невигідно: відвести коня, зарізати і зняти шкуру обійдеться дорожче, ніж уся та шкура варта.

Проте Мафусаїлові судилася, видно, спокійна старість. Нагодився водовоз Касрил і привів його в Касрилівку.

5

Досі водовоз Касрил, присадкуватий, плечистий чолов'яга, з плескатим носом і великою бородою, був і за водовоза і за коня, тобто він сам запрягався в бочку і розвозив воду по всьому місту. Хоч як Касрил поневірявся протягом усього життя, він ніколи нікому не заздрив, але коли бачив, що хтось їде конем, він спинявся і довго-довго стежив за ним. Єдине його бажання в житті було: стягтися й купити коня. Та скільки не збирав, він ніколи не міг зібрати такого капіталу, щоб вистачило купити конячину. Все ж він ніколи не пропускав жодного ярмарку, щоб хоч пройтись поміж кіньми, просто подивитись, як то кажуть, мацнути у возі. Помітивши одного разу якусь нещасну шкапину, що стоїть посеред ярмарку, навіть не прив'язана, Касрил спинився. Серце підказало йому, що ця конячина якраз по його грошах.

Так воно і вийшло. Йому не довелося довго торгуватися. Касрил забрав коня і в веселому настрої подався додому. Прибувши додому, він постукав у двері. Вискочила перелякана Касрилиха.

— Що таке, господь з тобою?

— Купив, слово честі, купив!

Касрил і Касрилиха не знали, куди помістити коня. Якби не сором перед сусідами, вони раді були б узяти його до хати.

Швидко знайшлося трохи соломи й сіна, і Касрил з Касрилихою стали осторонь, довго милувалися конячиною, ніяк не могли намилуватися.

Сусіди теж зібралися подивитись на вигідну покупку, яку привів Касрил з ярмарку. Вони сміялися з конячини, глузували, жартували, як звичайно. Один пустив дотеп, що Цей кінь не кінь, а мул. Другий сказав: "Який там мул? Це зовсім кішка!" Третій сказав, що це навіть не кішка, а щось нетілесне. Його треба берегти від вітру, бо добрий вітер може занести його ген далеко.

— Цікаво, скільки йому років? — запитував один.

— Більше, ніж Касрилові з Касрилихою разом.

— Роки Мафусаїла!

— Мафусаїл!

І відтоді залишилося за ним ім'я Мафусаїл аж до сьогодні.

6

Зате у водовоза Касрила Мафусаїлові жилося так, як не жилося ніколи, навіть у найкращі роки, молодості. По-пёрше, робота — сміх, та й годі! Тягти бочку з водою і спинятися біля кожної хати — теж мені робота! А хазяїн — просто золото. Щоб людина пальцем не доторкнулася, не гримнула, голосу не підвищила, щоб тримала батіг лише про око людське! А їжа! Правда, вівса він не бачить. Але навіщо той овес, коли він все одно не має чим жувати? Хіба ж не краща помийниця з розмоченими шматками хліба, яку Касрилиха приносить йому щодня? І не так сама помийниця: важливо, як подають тую помийницю. Варт

подивитися, як Касрилиха стоїть при цьому, склавши руки на грудях, і тішиться тим, що Мафусаїл, нівроку, їсть. А настає ніч, йому стелять надворі трохи соломи, і Касрил або Касрилиха раз у раз виходять довідатись, чи його часом хтось не вкрав. Рано-вранці, коли всі ще сплять, Касрил уже біля коня. Він поволі запрягає його в бочку, сідає на передок і їде до річки по воду, наспівуючи при цьому якусь чудну пісню: "Щаслива та людина, яка не ходить пішки..." А наповнивши бочку водою, назад іде вже пішки, не співаючи, тюпає разом з Мафусаїлом по багну і крутить батогом: "Ну, Мафусаїле, рушай, рушай!"

Мафусаїл помалу витягає ноги з багна, похитує головою і зиркає єдиним оком на хазяїна, думаючи при цьому: "Відколи я кінь, мені ще не доводилось служити у такої дивної істоти!" І конячина з цікавості стає посеред багна навколішки, ніби кажучи: "Ану, подивимось, що з цього вийде..." Помітивши, що конячина раптом стала, Касрил починає крутитися навколо бочки, оглядати колеса, осі, посторонки, а Мафусаїл, повернувши голову до Касрила й усміхнувшись, думає при цьому: "Дурний цей водовоз! Пришелепуватий! Справжній осел!.."

Та повного щастя на світі не буває. Мафусаїл почував би себе щасливим у Касрила й Касрилихи, якби не за* знавав лиха, мук і ганьби від їхніх дітей, від сусідових дітей і просто від дітлахів.

З першої хвилини, коли його привели, дітлахи відчули до нього якусь... не, крий боже, зненависть, а, навпаки, ве+ лику любов. Проте саме ця любов була для Мафусаїла справжнім лихом. Краще б вони його менше любили і трохи більше жаліли...

Насамперед Касрилові діти — босоногі хлоп'ята — заходились, коли ніхто не бачив, перевіряти, чи почуває він себе так само, як людина, чи ні: вдарили дрючком — нічого, полоскотали ногу — нічого, дали щигля по вуху — ледве-ледве поворухнувся. Лише коли вони спробували штрикнути соломинкою в око з більмом, вони нарешті переконалися, що він почуває, як людина, бо він кліпнув очима і крутнув головою, ніби кажучи: "Ні, це вже ні, таке мені не подобається..." Тоді вони роздобули

лозину з віника і засунули йому глибоко в носа. Мафусаїл підскочив і гучно пирхнув. Прибіг Касрил і нагримав:

— Ач урвиголови, розбишаки! Чого чіпляєтесь до коня? У хедер ідіть, гультяї!

Хлопці перелякались, взяли ноги на плечі й кинулися в хедер.

8

Там, у хедері, був один, на ім'я Рувинчик, моторний хлопчисько, такий шибеник, що не доведи господи. Його мати сама казала про нього: "Щоб таких дітей густо сіяли, але щоб рідко сходили". Його головна турбота була— в'їдатися всім у печінки. Де тільки якесь дерево чи льох — він тут як тут. Ганяти курей, гусей чи качок, лякати кіз, мучити котів, бити собак, а про свиней годі вже й казати — це було для нього найбільшою втіхою. Ні материні ляпа-1 си, ні вчителеве лупцювання, ні стусани від зовсім чужих людей не допомагали, прокльони, що сипалися на нього звідусіль, були наче горохом об стінку. Оце тільки, здається, його добре натовкли, щойно, здається, він плакав гіркими сльозами — ага! Рувинчик уже показав комусь язика, зробив вишеньку з нижньої губи або пустотливо надув

21

323

щоки. А щоки в нього були як пампушечки. Був завжди здоровий і веселий. Те, що його мати нещасна вдова, поневіряється і платить цілий карбованець вчителеві за навчання, його не обходило.

Коли Рувинчик довідався у Касрилових дітей, що їхній батько привів з ярмарку коня, якого звуть Мафусаїл, він аж підскочив на лаві, тернув носа обома руками і голосно вигукнув:

— Діти, тепер у нас уже будуть смички.

Слід зауважити, що Рувинчик змалку любив музикантів, мріяв про скрипку і ставав зовсім іншим, як тільки почує музику. До того ж іще в нього був гарний голосок, він знав напам'ять усі пісні. Він тільки мріяв про те, що, вирісши, купить собі скрипку і гратиме цілими днями. А поки що він зробив собі з дерева маленьку скрипку, приладнав нитки замість струн, діставши за це добрих кілька ляпасів від матері.

— Музикантом хочеш вирости? Краще мені не дожити до цього!

Присмерком, коли вчитель Хаїм-Хуна відпустив своїх учнів, усі вони пішли познайомитися з конячиною водовоза Касрила. Перший висловив свою думку Рувинчик:

— Це — чудова коняка, вона дасть волосіні із свого хвоста, скільки треба. Ось ми зараз спробуємо!

Рувинчик підкрався до Мафусаїла ззаду і почав висмикувати з його хвоста волосини. Поки Рувинчик висмикував волосини поодинці, Мафусаїл стояв спокійно, немовби кажучи: "Волосину з хвоста? Не шкода. Про мене, хай буде менше на одну волосинку..." Але ж коли Рувинчик добре взявся до роботи і почав видирати волосся з хвоста жмутом, Мафусаїл розсердився, мовляв: "Пусти свиню до хати, вона полізе на стіл..." І, недовго думаючи, Мафусаїл загилив задньою ногою Рувинчикові просто в зуби.

— Так тобі й треба, лишенько мені! Дуже добре, нещастя моє! Не лізь більше, горенько моє!

Отак приказувала Рувинчикова мати, лепетуха Єнта, прикладаючи холодну воду до його розсіченої губи, плакала, заламувала руки, бігала до лікарки Хині і ніяк не могла заспокоїтися.

Рувинчик був такий хлопець, що все на ньому швидко загоювалось, як на собаці. Не зогляділися, як губа у Ру-винчика зрослась, наче ніколи нічого й не було. Тепер він надумав зовсім нове: треба якось проїхатися верхи на Ма-фусаїлі усім хлопцям разом. Але коли і де це зробити, щоб ніхто не знав? Рувинчикові спало на думку, що найкращий для цього час субота по обіді, коли всі лягають спати. Тоді хоч винось усю Касрилівку, ніхто не почує. Правда, один з хлопців почав заперечувати: "Як же єврей поїде верхи в суботу!" Але Рувинчик йому на це відповів: "Дурню, хіба ж це їзда? Це зветься грою..."

Настала субота, всі пообідали, прилягли спочивати. Касрил з Касрилихою також здрімнули. Хлопці нишком прокралися на подвір'я водовоза, і Рувинчик почав якнайкраще причепурювати Мафусаїла. Насамперед він йому заплів гриву, зробив кілька кісок, оздобивши їх соломою. Потім він натяг Мафусаїлові на гриву білий паперовий ковпак і наостанку прив'язав йому ззаду старий віник, щоб хвіст виглядав кращим і довшим. А тоді хлоп'ята, випереджаючи один одного, почали вилазити на Мафусаїла. Хто встиг захопити місце, той сидів на коні, а інші, чекаючи своєї черги, поки що йшли пішки і допомагали підганяти Мафусаїла, щоб ступав трохи швидше.

Проте Мафусаїл не мав ніякої охоти бігти — він ішов ступою. Бо й справді, чого поспішати? А по-друге, сьогодні ж день відпочинку! Але Рувинчик невтомно підганяв конячку, нокав, вйокав, тюкав і щосили галасував разом з усіма іншими хлопцями.

А Мафусаїл і далі йшов ступою, міркуючи собі при цьому: "Дітлахи бавляться. Що ж, нехай собі бавляться..."

Але коли хлопці почали йому надміру докучати, підганяти і розмахувати руками, Мафусаїл прискорив ходу, а коли прискорив ходу, віник, який висів ззаду, почав бити його по ногах. Тоді Мафусаїл побіг, а віник почав хвиськати його дужче. Мафусаїл помчав чвалом. Хлопцям це дуже сподобалось, вони реготали, а Рувинчик підскакував вигукуючи: "Гоп-гоп-гоп!" Вони так довго "гопкали", аж поки один по одному

попадали на землю. А коли Мафусаїл поскидав усіх і почув себе вільним, він лише тоді чкурнув ген-ген за місто, аж до млинів.

Помітивши якусь чудну шкапину з паперовим ковпа-

ком, сільські пастухи почали її переслідувати, шпурляти ломаччям, нацьковувати собак. Собаки охоче взялися ганяти Мафусаїла, кусати й шматувати його: деякі вхопили його ззаду за ЛИТКИ; ІНШІ спереду вп'ялися зубами в горлянку. Мафусаїл аж захрипів. Собаки терзали його довго, аж поки зовсім доконали.

10

Другого дня хлопцям показали, де раки зимують. Крім того, що вони, падаючи, роз'юшили собі носи, набили гулі на лобі, їх ще добре відшмагали дома і в школі; а більше аа всіх перепало, звісно, Рувинчикові, бо всі хлопці, коли їх били, принаймні плакали, а Рувинчик, навпаки, сміявся. Тоді його почали, звичайно, ще дужче лупцювати. Але що більше його били, то дужче він сміявся, і що дужче він сміявся, то більше його били,— так довго, аж поки вчитель Хаїм-Хуна засміявся сам, а на нього дивлячись — і всі учні. Знявся такий регіт, що позбігалися всі сусіди і просто люди, чоловіки й жінки, хлопці й дівчата з вулиці. "Що таке? Що це за хахоньки? Чого тут сміються так?"

Але ніхто це міг відповісти їм, бо всі страшенно сміялися. Тоді й ті, що прийшли, теж почали реготати. Перші зареготали ще дужче, а ті, прибулі, на них дивлячись, засміялися ще голосніше,— словом, мало не падали на землю, просто за боки бралися від реготу.

Тільки двоє не сміялися. То були водовоз Касрил і його дружина Касрилиха. Не знаю, чи можна так оплакувати померлу дитину, як оплакували Касрил і Касрилиха свою: велику шкоду, свою нещасну конячину Мафусаїла.

.1902